

ANTİK MEZOPOTAMYA'DA İLKEL DEMOKRASİ^{1,2}

Thorkild JACOBSEN

Çeviren: İsmail KIRLI³

Umutları, korkuları ve nesillerin ahlaki değer yargılarını simgeleyen sözcükler, kazandıkları derin anlamlarının berraklığını zamanla kaybetmeye mahkumdur. Bir yönetim biçimi ve günümüzde aynı zamanda bir yaşam tarzını ifade eden 'demokrasi' de bu sözcüklerden biri. Doğrusu tam da bu nedenle, alelacele *in medias res*⁴'e atılmadan önce ilk olarak sözcüğü hangi anlamda kullandığımız konusunda açık olmalıyız.

Biz, 'demokrasi' kavramını modern anlamından ziyade, iç egemenliğin büyük oranda yönetilenlerin elinde olduğu, yani özgür, reşit ve erkek bütün vatandaşların servet veya sınıf ayrımı gözetilmeksizin söz sahibi olabildiği klasik anlamında kullanacağız. Devlet içindeki en yüksek hukuki otoriteyi oluşturan egemenlik sahibi bu vatandaşlar, önemli kararları -savaş ilan etme kararı gibi- zımnen onaylayarak alıyorlardı. Ve nihayetinde yöneticilerin ve devletin kilit noktalarını işgal eden memurların gücü de, yukarıda bahsettiğimiz zımnî onaylama kararlarından doğdu.

'İlkel demokrasi' kavramıyla ayrıca, sadece verilen demokrasi tanımına giren, klasik anlamda demokrasiden ayrılan, daha ilkel tarafını bir kenara koyduğumuz yönetim biçimlerini anlıyoruz. Bunlar, idarenin çeşitli organlarının henüz yeterince uzmanlaşmadığı, güç yapısının gevşek olduğu ve sosyal uyum mekanizmasının nüfuz bakımından yeterince gelişme gösteremediği yönetim biçimleri olarak anlaşılabilir.

Diğer yandan, başlıca siyasi güçleri tek bir kişinin elinde toplama eğiliminde olduğu

- 1 Makalenin orijinali '**Primitive Democracy in Ancient Mesopotamia**' başlığıyla, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol: II, No: 3 (July 1943), pp.159-172'de The University of Chicago Press tarafından yayınlanmıştır. Metin, Prof. Dr. Mehmet Tevfik Özcan tarafından verilen 'Toplumsal Yapı ve Hukuk' yüksek lisans dersi kapsamında ele alınmak üzere çevrilmiştir. Çeviri metnin özgün metin ile karşılaştırması, belirtilen derginin organları tarafından sağlanmış ve uygun bulunması sonucu ilgili editörün izniyle yayına hazırlanmıştır. Not: Bu makaledeki "*" işaretli dipnotlar çevirene ait.
- 2 Bu makaledeki savların özü, Nisan 1941'de Chicago'da gerçekleştirilen American Oriental Society toplantısında sunulup savunuldu. Akabinde, Prof. E. A. Speiser, kendi metninde yer alan birkaç konuya değindi: *Some Sources of Intellectual and Social Progress in the Ancient Near East* ('Studies in the History of Culture' [Philadelphia, 1942]), p. 60. Speiser'in görüşleri, bizim görüşlerimizle önemli noktalarda örtüşüyordu; ne var ki, 'ilkel demokrasi (primitive democracy)' terimi, onun önerdiği terim olan 'politikrasi (politicracy)' teriminden daha anlamlı gibi görünüyordu. Ve ilaveten Speiser, hükümetin Mezopotamya'ya özgü formları ile başka yerlerdeki, birçoğu genellikle gelişmekte olan, henüz şehirleşmemiş benzer ilkel kabile formları arasındaki yakın bağları birbirinden ayrı görme eğilimindeydi.
- 3 Stj. Av., İstanbul Barosu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, yüksek lisans öğrencisi.
- 4 Latince kökenli bu söz öbeği 'her şeyin ortasında' gibi bir anlama gelmektedir. Terim olarak ise bir hikayeyi anlatmaya başından başlamaktansa ortasından veya sonundan başlamayı tercih eden bir öyküleme tekniğini ifade eder. Söz öbeğini tam anlamıyla ifade edebilecek Türkçe bir söyleyiş bulamadım. Bu nedenle olduğu gibi aktarmayı tercih ettim.

yönetim biçimlerini ifade etmede genel bir terim olarak kullanılan 'otokrasi (autocracy)' ile yukarıda verdiğimiz 'demokrasi' kavramı arasındaki zıtlığı da burada eklememiz gerekebilir. Son derece kurnaz bir şekilde demokrasi içine karışıp kaybolan ve zor da olsa sık sık onunla benzer işlevler gören oligarşi (oligarchy), bugün antik Mezopotamya olarak bildiğimiz sahada çıkarıcı bir şekilde sivrilip, üstün duruma geldi.

TARİHİ ÇAĞLARDA OTOKRATİK EĞİLİM

Eski çağlarda politikanın tek egemen düşüncesi altında geliştiği görülmektedir: Siyasi iktidarın mümkün olduğunca az elde toplanması. Bu ilke, küçük alanlarda, kasaba ve yakın çevresinde, Mezopotamya tarihinin⁵ birinci yüzyılı boyunca, önemli bir konuma sahip olmak için yaşama geçirildi -veya geçiriliyordu-. Ülke, kendi kendine yetebilen özerk şehir devletlerinden müteşekkil küçük bir mozaik görünümündeydi ve her bir devlette hükümdar, temel siyasi erkler olan yasama, yürütme ve yargıyı kendi elinde toplamıştı. Sadece o, yeni yasa ihdas edebilir ve yürürlüğe koyabilirdi;⁶ gene yalnız ve bizzat o, adaleti ve doğruluğu korumak için kent-tanrısına taahhütte bulunabilirdi;^{7,8} bütün askeri kuvvetlerin

5 Mezopotamya'da yazılı tarihin başlangıcı yaklaşık olarak Urnanshe zamanına denk gelir. Onun çağından bize, milattan önce 2800'lere tarihlenen Sümer Kralları Listesi (ca. 2800 B.C. in *The Sumerian King List* ['O.I.C.,' No. 11], Table II.) kaldı. Ancak, sonraları, büyük olasılıkla Birinci Babil Hanedanlığı (First Dynasty of Babylon) zamanından kalma materyal ve işlenmiş malzemeler ortaya çıktı. Bu nedenle, erken dönem tarihlendirmeleri, yeni bulunan bu bulgulara göre yapılacak köklü bir değişiklikle daha aşağı çekilmelidir. Önerilen yeni tarihlendirme varyasyonlarıyla, şüphesiz ki eski yüksek tarihlendirmeye nazaran gerçeğe daha çok yaklaşıyoruz. Tabii burada mevcut ihtimalleri değiştirip düzeltilememize izin veren, materyaller değil bizim akıl yürütmemizdir. Bu nedenle, tartışmaya açık bu konudan sıyrılarak, şimdilik, Sidney Smith tarafından Hammurabi için önerilen M.Ö. 1792-1750 tarihlerini kabul ediyoruz (*Alalakh and Chronology* [London, 1940], p. 29). Bu da demektir ki, Sümer Kralları Listesi'nde verilen zaman ölçeği 275 yıl aşağıya kaydırılmalıdır.

6 Erken Mezopotamya hükümdarlarının yasama faaliyetlerinin büyük bölümü 'özel hukuk' sınırları içindeydi. Bunlar, hakimiyet anlayışıyla devlet tarafından yayınlandı, onun otoritesiyle yürürlüğe girdi ve bazı acil ve spesifik amaçları hedefledi. Spesifik tapınakları, spesifik zamanlarda ve spesifik yerlerde inşa etmek ve gereken tadilatı yapmak, kanal açmak ve tamirini yapmak, savaşlarda mücadeleyi sürdürme yetkisi ve sair şeyler bu faaliyetlere ilişkin durumlarıdır. Kitabelerde görüldüğü üzere hükümdar, bu tür başarılar için tek başına kredi kazanır -veya alır-. Sümer-Akad toplumunu düzenleyen "genel hukuk"-herkes için geçerli, genelde yürürlükte olan kanun-un temel yapısı muhtemelen yazılı olmayan, içtihatlara dayalı, örf ve adet hukuku idi. Ancak burada da, hükümdar, Urukagena tarafından yaratılan ve köklü değişiklikler içeren yasal emirlere dayanarak hukuk yaratma sürecine müdahale edebilirdi (bkz: Urukagena Konisi B + C ve Oval Tablet). Hükümdarın gücü her ne kadar otokratik olsa da kayıtsız şartsız değildi. Alemlerin Tanrısının iradesi, rüyalar ve çeşitli alametler aracılığıyla, yeni, kendine has hukuk yaratma otoritesi ve yanı sıra yeni, genel hukuk yaratma otoritesi için hükümdara iletilirdi. Özel bir kanunun yapılmasının ayrıntılı bir tasviri, ki o Lagash'taki Eninnu tapınağının yeniden inşa yetkisidir, Gudea Cyl'de verilmiştir. A i I-xii 20. Urukagena reformlarına yol açan ilahi emirlerden şurada bahsediliyor: B + C Konisi vii 20 – viii 13.

7 Urukagena Konisi, B + C xii 23: nu – sfg – nu – ma – su lú – á- tuku nu – na – gá – gá – a Nin – gir – su – da Uru – ka – ge – na – ke, inim – bé ka e – da – sir: 'Urukagena, Ningirsu ile sözleşme akdetti ki o (Urukagena) güçlü bir adam olma uğruna dul ve yetimlerin hakkını yemez.'

8 Tepe noktasına yakın bir yerinden tabana paralel bir düzlemlen kesilmiş, yüzeyi tamamen yazılarla kaplı, kilden yapılmış koni şeklinde bir yazıt. Kili tabletlerin koni şeklinde olanını gözümüzde canlandırın.

başkumandanı olarak savaşta halka önderlik ederdi;⁹ ve, ana tapınağın yöneticisi olarak,¹⁰ ülkedeki en büyük ekonomik gücü kontrol ederdi.

Fakat, otokrasi ideasının itici gücü; bu fikir uğruna küçük ve münferit sahalarda harcanmaktan hala uzaktı. Bu güç, Mezopotamya'yı daha uzak hedeflere doğru acımasızca ileri sürdü ki bu da gücün büyük bir alanda merkezileşmesi demektir. Bir şehir devletinin her hükümdarı, civar komşularına zorla boyun eğdirmek ve bütün güney Mezopotamya'yı tek bir merkezi devlet içinde ve tek bir hükümdarın -kendisi- yetkisi altında birleştiren kişi olmak için daima savaş halindeydi. Tarihin doğuşundan¹¹ Lugalzagesi'nin asker-krallarına ve erken Sargonidler (Sargonids)'den Üçüncü Ur Hanedanlığı (Third Dynasty of Ur)'nın ileri derecede örgütlü bürokratik devletine kadar, nihai merkezileştirme amacıyla gücün, ciddiyetin ve etkililiğin düzenli bir şekilde arttığı bu çabaları gözlemliyoruz¹².

İMPARATORLUK SONRASI ÇAĞLARDA ADLİ TEŞKİLATTA DEMOKRATİK KURUMLAR¹³

Adeta dünya gibi son derece eşsiz, otokratik bir görünüme kavuşmak için tek itici güç tarafından iktidarın tek elde toplanması amacıyla öne sürülen yerel ve yabancı politikalar ve tamamen zıt konseptlere dayanan kurumlar bir bakıma beklenmedik, tepeden inme idi. Ne var ki Sümer-Akad (Sumero-Akkadian) medeniyetinin son periyoduna doğru¹⁴ yargı organında, apaçık farklı ve demokratik karakter sergileyen, heterojen, asimilasyona uğramamış bir yapı ortaya çıktı.

Asur (Assyria).- Özellikle göze çarpan örnek, Küçük Asya'da, bizim kültürel bölgemizin^{15*} sınırdaki Asurlu (Assyrian) tüccar kolonileri olabilir¹⁶. Burada, erken İmparatorluk sonrası çağlarda (Isin-Larsa dönemi) en yüksek adli otorite herhangi bir bireye

9 Bkz, örneğin, Akbaba İşlemeli Eannatum Dikilitaşı. İx 1 –x 4 ve bu anıttaki temsili çizimler; ayrıca Entemena Konisi A'da gösterilen Lagash ile Umma arasındaki savaş tasviri (iii 5 ff'deki savaş tasvirinde Lagash hükümdarının oğlu kumandan olarak görünüyor), Utuhegal kitabesi, RA, IX, 111-20 ve X, 98-100, ve daha birçokları.

10 Bkz: Deimel in *Analecta orientalia*, II, 80.

11 Güney Mezopotamya'yı tek çatı altında birleştirmek amacıyla hayli erken yapılan bu başarılı girişimlere inanmak için gerekçelerimiz var. Bkz: yazarın açıklamaları, JAOS, LIX (1939), 489, end of n. 11 on p. 487.

12 Tarihlendirme için bkz: yazarın açıklamaları, a.g.e., p. 495, n. 26.

13 Tarih çağları için Sümer Kralları Listesi, P1. II'de önerilen terimleri kullanıyoruz.

14 Bu periyot, Eski Babil Krallığı (Old Babylonian Kingdom) zamanıdır. Bu demokratik sarmalların ve temsili etikleri kurumların akabeti için bkz: Olmstead's chapter, "The Imperial Free City," in his *History of Assyria*, pp. 525-41.

15 * Yazar burada, günümüzde kullanılan kavramlar olan Doğu Medeniyeti ile Batı Medeniyeti arasında var olduğu söylenen, aslında belirsiz ancak kabaca çoğunluğu Müslüman ve çoğunluğu Hristiyan ülkeler arasındaki çoğu zaman siyasi olmayan sınır kastediyor olsa gerek. Bu sınır da Küçük Asya'da bugün büyük ölçüde Türkiye topraklarına rastlıyor.

16 Genel tartışma için bkz: Landsberger, *Assyrische Handelskolonien in Kleinasien aus dem 3. Jahrtausend* ('Der Alte Orient', XXIV, 4 [1925]); A. I. J. Gelb, *Inscriptions from Alishar and Vicinity* (Chicago, 1935), pp. 1-18. Metme ait materyal için bkz: Eisser and Lewy, "Die Altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe" (MVAG, Vols. XXXIII and XXXV, No. 3).

ikçin olarak kazanılmış değildi fakat bütün kolonistler “koloni, genç ve yaşlı”¹⁷ namı altında genel bir mecliste yer almaktaydı. Bu genel meclis, kıdemli üyelerinin çoğunluğunun teklifiyle, bir katip tarafından toplantıya davet edilirdi. Kendine özgü bir biçimde katip, herhangi bir üyenin bireysel olarak toplantı çağrısı yapmasına izin vermezdi ve eğer yaparsa ağır bir cezaya maruz bırakılırdı¹⁸.

17 Bu meclis, adı aydınlanma için önemli olduğundan beri, karakterini ve yapısını üzerinden atar ve belki de bütün boyutlarıyla daha ayrıntılı ele alınabilir. Karum (ayrıca karrum) sözcüğünün açıklaması, Walther, *Das altbabylonische Gerichtswesen* ('Leipziger semitistische Studien,' Vol. VI [1917]), pp. 70-80 ve Landsberger in ZA (N.F.), I (1924), 223-25 sayesinde oldu. Sümerceden geçmiş bir kelime olan kar, karum; köken itibarı ile 'rihtum', 'liman', 'pazar yeri' anlamlarını karşılamaktadır. Bununla birlikte, kelimenin anlamının doğal bir uzantısı olarak, rihtum üzerinde iş sahibi olan insanları belirlemek anlamını kazandı, daha sonra bu organizasyonlar 'ticari kuruluş' oldu. Çoğu yerleşim yerinde, tacirler ve onların organizasyonları, karum, bir bütün olarak topluluğun organizasyonu içinde tek bir oluşumda teşekkül etmiş olabilir ('kasaba' [âlum] veya '(genel) meclis' [puhrum]), karum olacak, belirli tiplerdeki yerleşimlerde, örneğin ticaret kolonileri veya ticaret merkezinin dışında kalan büyük kasabalarda, ya bütün nüfusu kucaklar ya da otonom bir birim olarak topluluğun dışında tutar. Belirli bir tipte bir yerleşim için referans verildiğinde – örneğin Küçük Asya'daki Asur ticaret kolonilerinden biri olan karum – haliyle Landsberger tarafından 'koloni' olarak en iyi betimlenendir.

Şahir rabi'nin vasıfları – Landsberger'in bütünsellik fikriyle ifade ettiği üzere genel anlamıyla 'küçük ve mükemmel' olarak betimlenmiştir (ZA [N.F.], I, 224.). **Şahrum** ve **rabium** için genellikle büyüklüğünden ziyade yaşımdan bahsedildiğinden beri (karş., ör., *maru-a še-eh-ru*, 'en küçük erkek evlat', karşı olarak *mar u*, 'en büyük erkek evlat', KAV 2 ii 10-11 ve benzer şekilde Latin *minor* ve *major*), belki de bu durumda görülen bütün kategorileri varsaymakta haklıyız; genç ve yaşlı. *Karum* böylece iyi bilinen bir grupta olan yaşlılar (ihtiyar heyeti) ve gençler ayrımını ortaya koyacaktı ki bu birçok yaygın siyasi organizasyon formunda ve aynı zamanda –birazdan göreceğimiz gibi– Babil'de ortaya çıkan siyasi yapının altında yatan nedeni oluşturur. Bununla birlikte unutulmamalı ki bu gruplandırmanın derecelendirilmesi –aşaması– *karum* organizasyonunda kurumsallaşmıştı. Aynı zamanda *karum*'u temsil edebilecek yedi grup ihtiyar heyetinin ilişkilerini, şu belgeler (bkz: G. Eisser in *Festschrift Paul Koschaker*, III [Weimar, 1939], 99) doğrulayabilir ancak henüz tam olarak aydınlanmış değil. Ayrıca bkz: aşağıda, dn. 41.

18 KTP 19 obv. 2-14 (Stephens in JSOR, XI, 122; çeviri ve transliterasyonu, a.g.e., pp. 102 f.). Biz, Driver ve Miles tarafından *The Assyrian Laws*, p.378'de verilen daha güncel çeviriden ziyade daha yakın anlamlı olan Lewy'nin çevirisini (MVAG, XXXIII, 336; karş., a.g.e., XXXV, 191 f.) takip edeceğiz. Söz konusu metnin ilgili kısmı şöyle: ....²a – ua – sū – nu [ú – lá i – pá] – šu – ru!(?)³ša šahir rabi pá – hu – ri – im i – na⁴pu – úh – ri – sū – nu a – na tuššarrim⁵i – qá – bi₄ – ú – ma šahir rabi tuššarrum⁶ú – pá – ha – ar ba – lúm a – ui – li⁷rabi – ú – tim nam – e – dim ue – dum⁸a – ui – lúm ša ník – ka – sí a – na⁹tuššarrim ú – lá i – qá – bi₄ – ma¹⁰šahir rabi ú – lá ú – pá – ha – ar¹¹šu – ma tuššarrum ba – lúm a – ui – li¹²rabi – ú – tim i pí – i ue – dim¹³šahir rabi up – ta – hi – ir 10 šiqlu kaspan¹⁴tuššarrum i – ša – qal: 'Eğer onlar (yani kıdemli, yaşlılar) meclislerinde davaların çözmezlerse katibe gençlerin ve ihtiyarların birleşmesine -toplanmasına- ilişkin emirler verecek, ve katip de gençleri ve ihtiyarları bir araya getirecek. Tek bir adam, yaşlıların büyük bir çoğunluğunun katibe hesapların kapatılmasına ilişkin emir verilmesine rızası olmadan bunu yapamaz. Ve ikincisi, yaşlılar ve gençler bu sebepten toplanamayabilir. Eğer katip yaşlıların büyük çoğunluğunun rızası olmadan tek bir adamın teklifiyle gençleri ve yaşlıları bir araya getirmişse 10 adet gümüş şekel (shekel) ödeyecektir.' Bizim tercümemiz şunu kabul ediyor ki bu talimatname (yönetmelik) alt derece mahkemesince (sadece *rabium*?) 'gençler ve yaşlılar topluluğu'na gönderilen çetrefilli bir davanın hesabı görülürken takip edilecek prosedürü ve yapılacak ikinci görüşmenin yapısını belirliyor. [For our reading and restoration of 1. 2 compare TC 112 rev. 1' – 6' (see Lewy in MVAG, XXXIII, 334-36, No. 289, and Driver and Miles, *The Assyrian Laws*, pp. 376 f.), which appears to deal with a similar transfer]: ¹i – za – zu – ni [...] ²tuššarrum a – na [šál – ší – šu] ³i – zu – a – sū – nu [a – ua – tám] ⁴i – pá – šu – ru a – š(ar?) a – ua – tám] ⁵ú – lá i – pá – šu – ru [šahir] ⁶rabi i pá – hu – [ri – im...]: 'onlar bekleyecek...., katip onları üç gruba ayıracak ve onlar davayı çözecek. Davayı çözemedikleri yerde gençler ve yaşlılar toplanacak....'

1. 3'deki *ša ník – ka – sí* 'hesapların görülmesine ilişkin' çevirimiz, *ša šahir rabi pahurim* 'gençlerin ve yaşlıların toplanmasına ilişkin' ile paralel bir yapı arz ediyor; fakat Lewy, onun bir kişiyi belirttiğini kabul etmekte haklı olabilir (MVAG, XXXIII,336 ff.), bu nedenle şöyle çevirmeliyiz: 'hesaplardan sorumlu tek bir adam, katibe .... emirler veremez ve katip vs.'

Genel meclis, koloni içinde çıkan uyuşmazlıkları yargılar ve karara bağlardı, ve tarafsız komiser (hakim) baş-şehir [mother-city] Asur tarafından gönderilirdi ancak bu gönderim sonraları devam edemedi, eğer komiserler bir kısım kolonistlerin direnişiyle karşılaşırlarsa, yerel meclisin yetkisiyle dışlanır, yargılama işinden hariç tutulurlardı.¹⁹

Babil (Babylonia).- 'Cumhuriyetçi'²⁰ Asur kolonilerinden Eski Babil Krallığı'nın vesikalalarında birkaç kuşak sonra ortaya çıkan Hammurabi Babil'ine geçişte, her şeyden önce krallığın yüksek seviyedeki gücünün kabul edildiğinin kanıtlarını son derece emin bir şekilde bulduk. Herhangi biri şikayetini krala yöneltebilir; kral davayı inceler ve karar vermesi için uygun mahkemeyi yetkilendirir. Kralın görevi de saray memurlarına ve 'kraliyet hakimler heyetine' destek olmak, 'krallığın meşru teamüllerine'²¹ uygun bir şekilde hakka-niyete göre ceza vermektir.

Fakat onun yanında olan ve onunla tamamlanan -bütünleşen-, Babil şehrinin merkezinde başka şeyleri de içine alan kral merkezli bu yargı örgütünün değeri bellidir. Şehir, bu şekilde kendi bölgesel değer yargılarının doğru ve yanlış algılarına göre adalet dağıtır.²² Şehrin yöneticisi^{23*} ve ihtiyar heyeti²⁴ küçük yerel ihtilafları çözer; diğer davalarda -belki özel bir zorluğu veya özel bir önemi olan- karar vermek için önce bir bütün olarak şehre, 'meclis'e danışırdı. Bizim kaynaklarımız, malzemesini, bu meclisin çalışmalarını gösteren son derece net ve ilginç bir levhadan alıyor; açıklama yapacağız lakin ondan önce iki önemli nokta var- meclisin yapısı ve yetkisi.

Bu Eski Babil meclisi, daha önce de belirtildiği üzere, belirli bir şehrin veya köyün va-

19 Bkz: CCT 49b ve Landsberger'in *Assyrische Handelskolonien ...*, p. 11. Cf. Eisser and Lewy in MVAG, XXXV, No. 3 (1930), 164-64 and p. 145'deki tartışmaları.

20 Bunun için bkz: Koschaker, 'Cuneiform Law' (art.), *Encyclopaedia of the Social Sciences*, IX (1933), 214, and Landsberger in *Studia et documenta ad jura orientis antiqui pertinentia*, II, 234.

21 Bkz: Lautner, *Die richterliche Entscheidung und die Streitbeendigung im altbabylonischen Prozessrechte* ('Leipziger rechtswissenschaftliche Studien,' Vol. III), pp. 78-83. On şimdat şarrim as 'legal practice of the king' see Landsberger in *Studia et documenta ...*, II, 220.

22 Bkz: Landsberger, op. Cit., p. 227.

23 * Belediye başkanı.

24 'Şehir' (âlum) ve 'ihtiyar heyeti' (šibatum) –Koschaker tarafından ileri sürüldüğü gibi- ayrı tutulmalıdır. Walther (*Das altbabylonische Gerichtswesen*, pp. 45-64; see esp. Pp. 55 and 64) 'meclis' (puhrum), 'şehir' (âlum) ve 'ihtiyar heyeti' (šibatum) kelimelerini tanımlamak için üzerine eğildi ve Cuq 'meclis' ile 'ihtiyar heyeti' kavramlarının özdeş olduğuna dair görüşlerini daha önce dile getirdi (RA, VII [1909-10], 87 ff.). Walther'in meclis ve şehir kavramlarını özdeşleştirilmesi hiç şüphesiz doğru olmakla birlikte (see below; Koschaker in HG, VI, 148, follows Walther on this point), onun 'şehir' ve 'ihtiyar heyeti' kavramlarını (CT, VI, 27b) özdeş göstermek için alıntıldığı belge, böyle bir sonuç çıkarılabilmek için dayanaktan yoksundur. Bu sadece şunu gösterir ki 'şehir', yazara bir alan vermişti, 'ihtiyar heyeti'nin yarısı şimdi ondan alındı.

Açıkça görüldüğü üzere 'şehir' ve 'ihtiyar heyeti' aynı şeyler değil. Fakat diğer yandan, şurada onlardan farklı kurumlara bahsediliyor: loc. cit. By Koschaker, HG, III, 715 (= Jean, Tell Sifr No. 58), ve HG, V, 1194, (= TCL, I, 232), 'âlum ú šibatum', 'şehir ve ihtiyar heyeti'. Bu minvaldeki metinlere şu da eklenebilir: VAS, XIII, 20, TCL, VII, 40, ve Lutz, *Legal and Economic Documents from Ashjâly*, No. 107. 'Şehir' ve 'ihtiyar heyeti' farklı kurumlar olabilir ancak elbette tek mahkeme olarak birlikte görev yapıyorlardı. Az evvel alıntığımızı da şunu iddia ediyor: Evet bu iki kurum çoğu defa birlikte görev yapıyorlardı ancak daha geniş anlamda kurul olarak 'ihtiyar heyeti' doğaldır ki 'şehir'in bir parçasıydı.

tandaşlarından –‘şehir’ ve ‘meclis’ kelimelerinin dokümanlarımızdaki kullanımının kolayca ayırt edildiği diğer alternatifler gibi-, meydana gelirdi. VAS, VII, 149’da yer alan metindeki örnekte, “Dilbat (şehir) meclisi”nde bir şeyden şikayet edildikten sonra, onu izleyen ilgili faaliyetler “Dilbat yönetimi” olarak yapılırdı. Yani bunun anlamı şudur ki Dilbat meclisi demek, Dilbat şehri demektir.²⁵ Benzer kanıtlar şurada da verildi: *TCL*, XVII, 30. Meşru bir tartışma yaratmak için öncelikle yukarıda verilen metnin yazarı yargılanmaya muhtaçtır çünkü o, sözcüğü (*a-lam ú-pa-hi-ir-ma*), **şehir olarak çevirdi**. Onun cümlesi –önce toplanma hareketi (*puhhurum* [to assemble]) olur; sonra bu hareket meclisi (*puhrum* [assembly]) ortaya çıkarır- tekrar gösterdi ki şehir, meclisi oluşturuyordu.²⁶

Bu yazılı delilleri çevirmek, doğal olarak bir takım yüksek riskleri de bir arada getiriyor. Kadınlar her ne kadar vatandaş²⁷ ve sonuç olarak şehir (*âlum*) halkının bir yarısı olsalar da onların meclise katılmaları olası değildir.²⁸

25 Bkz. Walther, *Das altbabylonische Gerichtswesen*, pp. 49-51. İlgili metin: ¹*i-na pu-hur Dil-bat^{ki}2mA-píl-í-lí-šú³ úE-ri-ba-am⁴ki-a-am iq-bu-ú um-ma šu-nu-ma⁵mi-im-ma nu-ma-tum⁶ma-la ha-al-qá-at⁷ma-har⁸Ip-te-bi-tam⁹ú-ul-i-li-a-am¹⁰i-na-an-na nu-ma-tum¹⁰ⁱi-ta-li-a-am¹¹ki-ma Dil-bat^{ki} iq-bu-ú¹²nu-ma-at 1 GAR¹³a¹-na ki-iš-ša(!)-a-tim¹⁴[Šu]^dNin-urta-ma-an-sí¹kalēm¹13iz-zi-iz-ma¹⁶mNu-úr^dšamaš¹⁷m^dSú.en-eriš rakbum¹⁸m^dSú.en-ma-gir mār Ka-ma-an¹⁹m Im-gur^dSú.en ra-bi-a-nu²⁰mİš-[m]a-tum mār Šil-lk^dEn-lil²¹mA-píl-í-lí-šú šangú²²ša ú-sa-am-nu-ši²³mE-ri-ba-am mār Ha-bi-it-Sin²⁴ša a-na ra-bi-yú-tim²⁵iš-ša-ak-nu-ši²⁶ú¹-ta-ar-ši, ‘Dilbat meclisinde Apil-ilishu ve Erībam şunları söyledi: ‘Ortadan kaybolan mülkiyetin hiçbiri (tanrı) İpte-bîtam öncesine kadar dönmedi. Şimdi mülkiyet çıkageldi!’ Dilbat’ın emrettiği gibi, kalû papazı Ninurtaması’nın nezdinde ifade edildi, fakat bu yüzden (-ma) Nûr-Shamash, rakbu Sîn-erish, Kamānu’nun oğlu Sîn-magir, kent yöneticisi Imgur-Sîn, Şilli-Enlil’in oğlu Ishmatum ve shangú Apil-ilishu, bu sayılanlar sahip olacak. Babası için komiser yapılan Habit-Sîn’in oğlu Erībam, onu geri alacak (yukarıdaki hesaba katıldıktan sonra Ninurta-mansi olarak anıldı). “-ma”yı ‘fakat bu yüzden’ olarak çevirmemiz şu gerçeğe dayanır ki –ma sık sık bir fiilden sonra gelir ve takip eden cümleye zarf göreviyle bağlanır, daha doğrusu bu eylemin hareket tarzı ya da doğası kesin bir şekilde yüklemle bakılarak tanımlanabilir. Karş., örn., CH xxxiv 6-8: im-ta-ha-aş-ma sí-im-ma-am iš-ta-ka-an-šu, ‘ona bir yara açacak şekilde vurdu’; a.g.e., xxi 28-29: ú-ba-nam ú-ša-at-ri-iş-ma la uk-ti-in, ‘onu suçladı fakat bu yüzden bunu kanıtlamak mümkün olmamıştı’; vs. Bu kullanımı tartıştığımız Dr. A. Sachs şu terimi önerdi: “-ma”nın spesifikasyonu.”*

26 Ayrıca karşı. Jean, *Tell Sifr No. 42* (=HG, III, 711): *daiānum* (DI-KUR₃) a-lum ip-hu-ur-ma, ‘yargıç, şehri bir araya getirdi,’ a-lum, yanlışlıkla a-lam ile karıştırılmış gibi görünüyör (karş., Walther, *Gerichtswesen*, p. 46). Doğal olarak burada ele alınan yanında “şehir” tarafından oluşturulmuş başka “meclisler” de vardı. *Puhrum*, “toplama” ve “meclis” anlamlarına gelen genel bir kelime ve şöyle başka ifadeler için de kullanılır: *ina puhur ahhēia*, “kardeşlerimin meclisinde,” ve *puhur ummāni*, “alimler cemiyeti.” Benzer şekilde ihtiyar heyeti müzakere için bir araya geldiğinde bu bir *puhrum*, “meclis” formunda olurdu; örn., ihtiyar heyetinin Gılgamış Destanı’nda (Tablet III 11) geçen ifadeleri: *i-na pu-uh-ri-ni-ma ni-ip-qi-dak-ka šarra*, “kralı meclisimizde sana emanet ettik,” ve şu belge: *YOS II 50:8: 20 ši-bu-ut-a-lim ú-pa-ah-hi-ir-šum-ma*, “şehirin yirmi ihtiyarım onun hesabına bir araya getirdim.” Bir kehanet metninde, *KAV 218 A iii 19* (karş. K 2920 [BA V 705] rev. 10; Weidner, *Handbuch der babylonische Astro-nomie*, pp. 85 ff. İii 19), şu aktarılır: *ši-bu-ut âli ana puhrî uş-[su-ni]*, “şehirin ihtiyar heyeti meclise gidecek,” ihtiyar heyetinin normal bir oturumunu ifade edebilecek bir beyan fakat daha çok “şehir ve ihtiyar heyeti” olarak şehir halkının genel meclisinde oturuma katılmayı işaret ediyor.

27 Bkz VAS, XVI, 80’de bahsedilen örnek: *a-ü-il-tum mārat I-da-ma-ra-aš^{ki}*, ‘kadınlar, İdamaraş vatandaşıdır.’

28 Emin olamayız. Şu bağlantıyı not edelim ki tanrıların *puhrum*’u tanrıçalara da açtı. *Gılgamış Destanı*’nda (Tablet XI, 116 ff.) İhtar, tanrılar meclisinde sel felaketini savunduğu için kendine serzenişte bulunur, ve ayrıca Eski Babil ilahisinde, RA, XXII (1925), 170-71, rev. 33-35, şu ifadeleri iştiriyoruz: ³³*pu-uh-ri-iš-šu-un-e-te-el qá-bu-ú-ša šu-tu-úr³⁴a-na An-nim šar-ri-šu-nu-ma-la-am aš-ba-as*

Hatta vatandaşların tatmin edici temsilini dikkate aldığımız erkekler bile her zaman meclis üyeleri arasında sayılamazlardı. Ancak maddi gerçeklere dayanarak şöyle bir çıkarımda bulunulabiliriz ki *puhrum*, son derece kapsamlı bir terim olan *âlum*’un alternatifi olabilir. *âlum*, *puhrum* içinde ve aynı zamanda yargı fonksiyonu içinde yer alır ki bu uygulama, bazı küçük seçkin sınıf veya gruba ayrıcalık teşkil etmedi; o bütün vatandaşların katılımına açık olmak zorundaydı. Ve nihayetinde bu, sağduyulu bir Babil atasözünü²⁹ meydana getirdi. Bu atasözü vatanseverliğin bariz eksik olduğu bir nasihatte bulunuyor: ‘Meclise orada öylece durmak için gitme; kişiler arası makam mevki mücadelesi için doğru yoldan ayrılma. Açıkça bir çekişme içinde yer almak seni saf dışı bırakabilir; ayrıca, onlar için tank olmak zorunda kalabilirsin ve bu yüzden onlar, seninle ilgisi olmayan bir davada tanklık etmen için seni ileri sürebilirler.’

Kolaylıkla görüleceği gibi bu atasözü *puhrum*’da³⁰ ileri sürülen ve ‘ayakta durabilecek’

–su-nu³⁵uz-na-am ne-me-qé-em ha-si-i-sa-am er-še-et, “onların (yani tanrıların) meclislerinde onun sözleri ziyadesiyle muteber, üstün idi; onların arasında (onlarla birlikte) kralları Anum kadar oturur. Zeka, hikmet ve bilgi birikimi bakımından mahirdir.” (The translation of l. 34 follows a Von Soden manuscript in the Oriental Institute.) Benzer şekilde Gudea, (*ukkin*)’i –heykelini ortadan kaldırmak ve kitabelerini parçalamak isteyen adam- mecliste lanetlemek için İnanna’ya çağrıda bulunur (Gudea Atıyatue C iv 9-12) ve diğer birkaç pasaj da alıntılanabilir. Kadınların politik meclislere katılımı ile ilgili aynı doğrultuda kayda değer olarak antik İsrail (bkz. A. Menes, *Die Vorexilischen Gesetze Israels* [“ZATW,”] Beihefte No. 50 (Giessen, 1925), p. 89) ve Mançular gösterilebilir. İleriki tarihlerde kadınlar, erkeklerin katıldığı meclislere paralel bir kadın meclisi oluşturdu fakat kadınlar ve erkekler için önemli sorunlar benzer bir şekilde her iki cins için özel bir mecliste ele alındı (bkz. Thurnwald in Elbert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, X [Berlin, 1927-28], 215).

29 K 8282 obv. i 25-29 (PSBA [1916], Pl. VII opposite p. 132) restored by K 3364 (CT, XIII, 29). Karş. Langdon’un transliterasyonu ve çevirisi PSBA (1916), pp. 132 § E. İlgili satırlarda geçenler:

²⁵[ina pu]-uh-ri-e-ta-’i-ir-ú-zu-uz-za

²⁶[a-šar šal-t] im-ma e-tu-ut-tag-ge-eš

²⁷[ina šal-tim]-ma i-ra-aš-šu-ka šim-ta

²⁸[ú at-ta] a-na ši-bu-ti-šú-nu taš-šak-kin-ma

²⁹[a-na la di]-ni-ka ub-ba-lu-ka a-na kun-ni

30 *Uzuzzu*, ‘ayakta durmak’ ve *uašābu* ‘oturmak’ *puhrum*’a katılım yönünden teknik terimler. *Uzuzzu* için karşı., örn., Sidney Smith, *Babylonian Historical Texts*, Pl. VIII v8: *izza-zu ina puhrî ú-šar-ra-hu ra-[ma-an-šu]*, “o (yani Nabonidus) mecliste ayakta durur ve kendini metheder”; karşı. Landsberger and Bauer iz ZA (N.F.), III, 92. Aynı kullanım, *TCL*, VII, 40’da, “şehir ve ihtiyar heyeti” için karışımıza çıkar: ^m*dSamaš-ha-şl-ir-a-lum ú-ši-bu-tum iz-zi-zu*, “Shamash-hāšir, şehir ve ihtiyar heyeti ‘ayakta durdu,’ yani, ‘meclisteki yerlerini aldılar.’ Özünde oligarşik [oligarchic] Eski Babil meclisinin farklı bir canlandırması Leo Oppenheim tarafından şurada verildi: *Orientalia*, V (new ser., 1936), 224-28. Oppenheim, meclisin “ihtiyar heyeti” ve “soylular” tarafından sınırlandırıldığını düşünüyor. Bu sav için Oppenheim’in kanıtları ilk olarak şu: Kil [Clay], *BRM*, IV, 15, 24-27 (ikinci olarak a.g.e., 16, 22-25). İlgili metnin çevirisini ise şu şekilde veriyor: “Die ‘Partizer’ werden zusammentreten und das Land (nicht) regieren.... Die ‘Ältesten’ werden zusammentreten und das Land (nicht) regieren.” Gel gör ki böyle bir çeviri kabul edilebilir değil. Şu şekilde –az önce ikinci kanıt olarak sunulan değişik metni- çevirmeliyiz: “Krallar (‘İki kral’) bir birlik oluşturacak ve yeryüzüne hükmedecek (hükmetmeyecek).... İhtiyar heyeti bir birlik oluşturacak ve yeryüzüne hükmedecek (hükmetmeyecek).” Kullanılan *lugal-e-e* terimi “krallar”ı ifade ediyor, kesinlikle “soylular”ı, “aristokratlar”ı değil. Görünüşe göre buradaki referans galip gelmek amacıyla gartlandırılmış, örn., Hammurabi’nin erken çağlarında Babil’de bir dizi küçük kral ittifak kurma yoluyla taht oyunları oynadı (karş. the letter quoted by Dossin in *Syria*, 1938, p. 117). “Ülke” büyük olasılıkla kişilerin alametleri üzerinde taşıdığı bir kara parçası idi; yabancı kralların oluşturduğu bir koalisyon veya mecliste kendi kurallarına göre ihtiyar heyeti içinde etkili olan bir grup tarafından egemenlik kurulabilir.

-ki bu katılımdır- akla sahip herhangi birini varsayıyor.

Eski Babil meclisinin yetkisi genellikle mahkeme işleriyle ilgilidir.³¹ Bir davacı kendini 'meclise ihbar edebilir' (*puhram lummudum*)³² veya meclis, davanın görülmesi için kral³³ veya başka bir yüksek otorite tarafından yetkili kılınmış olabilir. Meclis, davayı inceler (*inim – inimma igi – du*)³⁴, tanıkları dinler ve taraflardan birini ve onun tanıklarını şahitliklerini yeminle kanıtlamaları için bir tapınağa gönderebilir³⁵. Ve nihayet kararını verir (*e veya du₁₁ ve qabû*).³⁶

Meclis tarafından görülen davalar, bize ulaşan kayıtların gösterdiği üzere hem hukuk davaları ve hem de ceza davaları açısından güvenilirdir.³⁷ Kayıtların bize ulaştırdığı bir cinayet davasında³⁸, meclisin ölüm cezası verme yetkisi vardı. Ara sıra da olsa meclis tarafından cezaya çarptırılmak, insanların **zaman zaman aynı anda yargıç ve de cellat olarak mecliste** bulunmalarını gösterebilir. Hammurabi Kanunları'nın 202. maddesinde şu buyrulur: **Eğer bir adam**, kendinden üstün (veya 'üstüne', 'rütbeli') bir başkasının yüzüne vurursa, sığır derisinden yapılmış bir kırbaçla mecliste altmış defa kırbaçlanır. **Şu açıklama da kıymetlidir ki eğer bir yargıç, görevlerinin ifasında düzenbazlık içindeyse on iki katını³⁹ tazminat olarak verir ve 'meclisteki yargıçlık makamından geri dönmek üzere (asla) alınmasına mahkeme kararıyla hükmedilir.'**⁴⁰

Halkça tutulan bu mahkemeler ve Eski Babil kanunları arasındaki ilişkiyi aydınlatmak özellikle önemli. Bunlar gösterir ki meclisin huzurunda kışkırtıcı sözler sarf ettiği için kraliyet memurları tarafından yakalanmış bir adam için gerekli masraflar, hapse atılmadan önce ondan tahsil edilir. Ayrıca şunu unutmayın ki kral, daha önce de belirtildiği gibi meclisi davaları görmek üzere yetkili kılabilir.⁴¹

Kolayca anlaşılacağı üzere, burada özetlenen yargı örgütü özünde demokratiktir. Yargı

31 Bkz: *Walther, Gerichtswesen, pp. 45 ff., ve Koschaker, HG, VI, 148.*

32 *HGT 100 iii 35-38.*

33 *BE, VI, 2, No. 10.*

34 *BE, VI, 2, No. 10:16-17: pu – úh – ru – um Nibru^{ki} – ka inim – inim – ma igi bí – in – du₅ – eš – ma*, 'Onlar, Nipur meclisinde ifadeleri incelediler.' Cümlelerin anlamı için *igi — du*, Akadca *amārum*, karş. *HGT 100 i 36-38 a – ua – ti – šu – nu i – mu – ru iup ni – iš ilim ma – ah – ri – a – am iš – mu – ú ši – bi – šu – nu i – ša – lu*, 'Onlar, ifadelerini incelediler, tanrı tarafından yapılan erken bir yeminin belgesini dinlediler, şahitlerine sordular.'

35 *HGT 100 iii 39 ff.*

36 Örn., *bí – in – bē – eš*, 'buyurdular' (*BE, VI, 2, No. 10:19*). Karş. *ki – ma Dil – bat^{ki} iq – bu – ú* in *VAS, VII, 149:11* see above, n. 19.

37 *Hukuk davaları; BE, VI, 2, No. 10, ev ve bahçe mülkiyeti ile ilgili uyuşmazlık; HGT 100, babalık davası; VAS, VII, No. 141, malik olunan şeyi yok etme yetkisi ile ilgili uyuşmazlık; CT, VIII, 19, Bu 91-5-9, 650, sözleşen tarafı tehdit ederek sözleşmeyi ortadan kaldırma. Ceza davaları, CT, IV, 1-2, BM 78176 obs. 19 ff., isyana teşvik eden söylemde bulunma; PBS, VIII, 2, No. 173, cinayet.*

38 *PBS, VIII, 2, No. 173.*

39 * Hükmettiği cezanın, tazminatın?

40 *CH § 5.*

41 *CT, IV, 1-2, BM 78176 obv. 19 ff.*

erki toplumun bütünü tarafından kazanılmıştır ve meclis bütün vatandaşların katılımına açıktır. Bu tür kurumlar her zaman kuruldukları zamanki yapılarının açıkça birörneği olmazlar –son derece zıt ilkelerin hakim olduğu bir dönem: yetkilerin tek bir kişinin elinde toplanması. Sonra bir sorun belirir ki bu da dengesini sağlamaya henüz başlayan yeni fikirler veya eski çağlardan beri muhafaza edilmiş eski bir şey adına hareket edilip edilmediği meselesidir.

İlk ihtimal çok da akla yatkın görünmüyor. Mezopotamya'nın politik yaşamının bütün dalgalanmaları ve tarihi çağlarındaki fikirler **içtenlikle diğer yöndedir. Gelişen** hiçbir demokratik fikrin emaresini bu noktada bulmuyoruz. Bu nedenle ikinci alternatif daha muhtemel görünüyor: Bu yargı kurumu daha iyi korunan son bir konumu, azimli bir hayatta kalma mücadelesini ve erken çağlardan beri kök salmış fikirleri temsil ediyor.

ESKİ ÇAĞLARDA MECLİSİN KAPSAMININ GENİŞLEMESİ

Erken çağlardan kalma materyallere dayandığımız zaman bu çıkarsama onaylanır. Zamanla geriye gittiğimizde 'meclis'in yetkisi ve nüfuzu artmış ve yargı işlevini **aşmış** görünür; daha da önemlisi, idari bir görünüm alır.

Akad krallarından daha ötede olmayan eski çağların geleneksel rivayeti zaten bize meclisin kimin kral olacağını seçme otoritesinin olduğunu gösterir:⁴² 'Enlil'in ortağı', Esabad'a ait saha, Gula tapınağı, birleşik Kish ve Iphurkish, Kish erkekleri ... onlar krallığı meydana getirir.

Ne vakit eski durgun geleneğe, Gilgamiş zamanındaki Uruk'a dayanan geleneğe bakalım, yazılı tarih hattının ötesinde, meclisin muvafakatini alana kadar ilkeli bir şekilde savaş veya barış konusunda hareket etmekten imtina eden bir kral buluruz. Bu bakımdan burada devletin iç egemenliği sağlanmış görünüyor.

Söz konusu gelenek⁴³ şunu rivayet eder: Kish Kralı Agga, Uruk'a ulaklar gönderir. Gilgamiş, Uruk hükümdarı, direnme eğilimindedir; fakat görünen o ki karar ona ait değildir. O önce onların huzurunda önerisini dile getirmek için Uruk'ların ihtiyar heyetine, senatoya danışır: **Gilgamiş**, şehir senatosunun huzurunda konuştu...⁴⁴

Onun söylevi -buna sevk eden nedenler henüz tamamen açıklığa kavuşmuş değil- acil

42 *Boissier in RA, XVI (1919), 163 11:25-30: karş., age., p.206. Söz konusu satırlarda geçen ifade: ³⁵i – na Ugar – ⁴En – lıl (veya ⁴Sü.en?Prof. Gelb) bi – ri – i – it ²⁶E – sa – bad bû ⁴Gu – la ²⁷Kiš^{ki} ip – hu – ur – ma ^{28m}Ip – hur – kiš^{ki} auil Kiš^{ki} ²⁹mār(?) ma ^{lar(?)}za(?) ¹at¹ eš₄ – tār za ar ri ih tim ³⁰a – na ša[r]-¹ru¹ – [t]im iš – su – ma. Metnin kıymetli bir irdelemesi muhtemelen gelenekteki tarihi unsurları hafife alan Güterbock tarafından şurada verildi: ZA (N.F.), VIII, (1934), 77-79. Onun 'künstlich' diye karşı çıktığı Iphurkish ismi artık kanıtlandı: unpublished literary tablet from Tell Asmar (as. 31: T.729) of Agade date.*

43 *PBS, X, 2, No. 5; SEM, No. 29;SRT, No. 38; Fish in Johns Rylands Library (Manchester), Bulletin, XIX (1935), 362-72. Metin, Witzel tarafından, beklenen düzeyde olmayan, yetersiz bir çeviri ve transliterasyon ile düzenlenmiş, Orientalia, V (new ser., 1936), 331-46. Biz, Witzel'i takiben Johns Rylands'ın metnine atıfta bulunuyoruz, A, to PBS, X, 2, No. 5 as B.*

44 ⁴¹GIS-BIL – ga – mes igi ab – ba uru – na – ka [KA] ba – an – gar... A obv. İ 3-4.

bir istek ile biter: Kish sarayına boyun eğmeyelim; (onu) silahlarımızla yerle bir edelim!⁴⁵

Heyet öneriyi mecliste görüşür: Şehrin senatörleriyle toplanan meclis, Gılgamış'ın konuyla ilgili yanıt verdi.⁴⁶ Bu yanıt olumluydu, tam olarak Gılgamış'ın sözlerini tekrar ediyordu ve benzer uyarılarla - teşviklerle^{47*} bitiyordu. Bu cevap Gılgamış'ı ziyadesiyle memnun etti: Gılgamış, Kullab hükümdarı,... onun şehrinin senatörlerinin sözleri kalbini okşadı, yüreğini ferahlattı.⁴⁸

Ama o bununla yetinmedi; şehrin erkekleri şu açıklamaları duymalıydı: Sonra Gılgamış şehrin erkeklerine bir konuşma yaptı...⁴⁹

Onun burada ileri sürdüğü savlar, daha önce senatörler karşısında söylediklerinin kelimesine aynısıydı. Ve 'şehrin erkekleri', 'meclis toplandıktan sonra' onu yanıtladı. Aynı hareket tarzını farklı bir akıl yürütmeye ileri sürdüler: Kish sarayına boyun eğmeyebilirsiniz; biz⁵⁰ onu silahlarımızla yerle bir edelim." İnanç ve sadakat yüklü bir deklarasyon yayınladılar ve Gılgamış tekrar büyük bir memnuniyet içinde kaldı: O gün Gılgamış, Kullab hükümdarı, şehrinin erkeklerinin sözleriyle kalbi okşandı, yüreği ferahladı.⁵¹ Şimdi onun önünde uzanan yol açıktır ve o, yaklaşan savaş için acilen silahlanır.

Öyleyse burada **hükümdarın planlarını halka anlatmadan önce, ilk olarak ihtiyar heyetine, sonra şehrin erkeklerinin oluşturduğu meclise açtığı ve onların fikirlerine danıştığı bir devlet modeli görüyoruz. Diğer bir deyişle meclis, nihai siyasi otorite gibi görünüyor.**⁵²

45 [é - gal] Kişi^{ki} - šé gú nam - ba - an - gá - gá - an - dé - en ^{sis}tukul ga - àm - ma - síg - en - dé - en A obv. i 8.

46 [u k k i n] - gar - ra ab - ba uru - na - ke₄^dGIS - BIL - ga - mes - ra mu - na - ni - íb' - gi₄ - gi₄ A obv. i 9-10.

47 * Savaş çağrısı.

48 ^dGIS - BIL - ga - mes en Kul-aba^{ki} - ke₄ [...] nír - gál - [la - e] inim ab - ba uru^{ki} - na - ke₄ šà - ga - ni al - húl ur₃ - ra - ni ba - an - sig₃ A obv. i 15, B obv.

49 min - kam - ma - šè ^dGIS - BIL - ga - mes igi 'guruš' [uru - na - ka] KA ba - an - gar .... B obv. 3' - 4'.

50 B obv. 14' metindeki, nam - ba - sanırım gá - am ifadesi büyük ihtimalle mukaddem formundan yazarken harflerin istenilmeden tekrarlanmasıyla oldu (dittography).

51 u₄ - bi - a ^dGIS - BIL - ga - mes en Kul - aba^{ki} - ke₄ [inim guruš uru]^{ki} - na - šè - šà - ga - ni an - húl ur₃ - ra - ni ba - an - an - ša₄ B obv. 25' rev. 1.

52 Diğer kanıtlar yukarıdaki mevcut metinde iki gruba tasvir etmek için bir ölçüde katkı sunar: İhtiyar heyeti, Sümer terimlerinden abba, yani 'baba'ya ve abba uru, yani 'kasaba babaları'na dayanarak yargıya varırdı. Bunlar, orijinal olarak, şehir halkından muhtelif büyük ailelerin başkanlarından oluşurdu. Topluluk içinde kümeleşmiş bir patria potestas'ı temsil etmek için bir araya gelirlerdi. Kralla olan ilişkileri onun danışmanları olmak şeklinde olmuştur. Onlar, Gılgamış Destanında bir kez açık bir şekilde şöyle adlandırılır: iš - me - e - ma ^dGIS zi - ki - ir ma - li - [ki] - šu, 'Gılgamış, danışmanlarının sözlerini dinledi' (Old Babylonian version, YOS IV 3 v 20). İlk etapta Gılgamış'a Huwawa'ya karşı harekete geçmesi için icazet vermeye karşı geldiler. Daha sonra Gılgamış, planı için desteklerini kazandı ve böylece onların takdisleri ve uzun bir seyahatte nasıl yolculuk etmesi gerektiği ile ilgili son derece babacan tavsiyelerini alarak ayrıldı (YOS IV 3 vi 19 ff.). Aslında aynı zamanda babacanlık, sözleriyle Engidu'ya -Gılgamış'ın rehberi ve muhafızı- telkinde bulunan genç kral için istenen bir şeydi: 'Kralımızı meclisimizde sana emanet ettik, sen onu sağ salim bize geri getireceksin.' (i - na pu - uh - ri - ni - ma ni - ip - qí - dak - ka šarra tu - tar - ram - ma ta - paq - qí - dan - na - ši - šarra, Tablet III 11-12). Gılgamış, Engidu'nun ölümünden duyduğu üzüntüyü onlara belli

ESKİ MECLİSİN TANRILAR DÜNYASINDAKİ YANSIMALARI

Bu eski, Mezopotamya'daki siyasi organizasyonların demokratik formlarının hepsi tarih çağlarındaki en erken tarihteki kitabeleri işaret ediyor. Bunların hepsinin detaylarının kesin bir şekilde okunması doğal olarak mümkün görünmüyor çünkü bu kitabeleri daha yapırlarken kaybetmeye başladık. Buna rağmen ilginç bir şekilde bazıları günümüze kadar kaldı.

Sümerler ve Akadlar, tanrılarını insani duygular tarafından yönetilen ve dünya üzerinde insanların yaşayışına benzer şekilde yaşayan insan formlarında resmederler. Tanrılar dünyasındaki hemen hemen her ayrıntı, yeryüzü koşullarının bir yansımasıdır. Bu sürecin erken çağlarda ortaya çıkmasından beri ve doğası gereği insan dini konularda muhafazakar olduğundan elbette ki erken dönem özellikleri yeryüzünden ayrıldıktan sonra tanrılar dünyasında muhafaza edilecekti. Sadece bir örnekten bahsedecek olursak, tanrılar hala, artık insanlar tarafından terk edilmiş bir giyim tarzı içinde, karakteristik bir püskül (koyun yünü, pösteki?) giymiş olarak resmedilirdi. Açıklamamız gereken başka bir benzer olgu da şu ki tanrılar, gerçekte tarihi çağlarda Mezopotamya topraklarında karşımıza çıkan otokratik devlet örgütlenmelerinden farklı olarak politik açıdan demokratik bir düzlemde örgütleniyor görünmektedir. Böylece, Mesopotamya topraklarındaki devletlerin tarih öncesi çağlardaki formlarının yansımalarını tanrılar diyarında buluyoruz. Adad miti CT, XV, 3'de geçen, tanrılar dünyasında bulduğumuz demokratik ilkelere dayanan meclis, 'tanrılar meclisi [assembly of all the gods]'dir.⁵³ Ayrıca bu meclise katılım cinsiyete göre sınırlandırılmamıştı: Tanrıçalar da görüşmelerde en az tanrılar kadar aktif rol oynardı.⁵⁴

edince Gılgamış Destanında bir kez daha ortaya çıkarlar (Tablet VIII ii 1 ff.), ve büyük tufan hikayesinde Utanapishtim, Ea'ya büyük bir gemi inşa etmesinin açıklamasını sorduğunda onlardan bahseder: 'Kasabaya, tacirlere -ustalara- ve ihtiyar heyetine ne cevap veririm?' [mi - na - m] i lu - pu - ul álu um - ma - nu ši - bu - tum (Tablet XI 35.) Bu satırların cüretkar, farklı ve ilginç bir yorumu için bkz: Speiser'ini yukarıda, dn. 1'de atıfta bulunduğumuz çalışması.

İhtiyar heyetinin rızasını aldıktan sonra Gılgamış'ın döndüğü meclis, şehrin 'erkek'lerinden oluşmuştu. Eski yazıtlarda, şehir devletinin görünüşte özdeş emek ve askeri organizasyonunda bir üniteyi temsilen bireyin olağan sıfatı olarak Sümerce bir sözcük olan guruš kullanılırdı (bkz 'O.I.P.', LVIII, 297), ve meclis neredeyse hiç beklenmedik bir savaşa neden olacak bir hareket tarzını düşünüp değerlendirmek üzere toplandığında beri biz onu esasen erkek nüfusun orduyu meydana getirdiği bir toplama olarak görmeliyiz (paralel olarak çoğu defa yasama meclisinin asıl özünü oluşturur 'erkek nüfus orduyu meydana getirir'; örnek olarak Roma'ya özgü comitia'dan bahsedebiliriz). Ayrıca aynı doğrultuda meclis üyelerini belirlemeye kullanılan başka bir terim var, mes, 'erkek', 'kahraman'. Guruš gibi Akadca ešlum sözcüğünden tercüme edilen bu terim birleşik bir sözcüktür, ukkin - mes, 'meclis üyesi' (Akadca çeviri puršumu 'yaşlı adam' ve abu 'baba', 'ata, ihtiyar' sözcüğünün çağrıştırdığı yaş; gençlik çağındaki erkek, delikanlı anlamına gelen Sümerce mes sözcüğünün orijinali olamaz.) Aynı zamanda -ödünc olarak- Akadca mešum (Enūma eliš Tablet VI 166-67) sözcüğünde de görünür: u - ši - bu - ma ina ukkin - na - šu - nu i - nam - bu - u ši - ma - a - šu ina mé - e - si nag - ba - šu - nu uzak - ka - ru - ni šum - šu, onlar (yani tanrılar) kaderlerini ilan etmek için meclislerine yerleştiler, bütün (güvenilir, sadık, kuvvetli) erkeklerin toplantısında onun adını yad ediyorlardı. Son olarak puhrum 'meclis' sözcüğünün 'ordu' anlamında kullanıldığını da söyleyebiliriz ki bu özellikle Asur kaynaklarında sık görülen bir kullanımdır (puhrum sözcüğünün bu kullanımı için bkz: Del. HW 520b puhrum 1 a).

53 Bkz. CT, XV, 3i7: ^dEn - lúl pa - šu i - pu - ša - am - ma i pu - uh - ri ka - la i - li iz - za - ak - kà - ar, 'Enlil, bütün tanrıların meclisinde ağzını açtı ve konuştu.'

54 Bkz. yukarıda, dn. 22.

Meclis genellikle Ubshuukinna adlı büyük bir sarayda toplanırdı. Tanrılar toplantı yerine varınca, kendileri gibi çok uzaklardan meclise iştirak etmek için gelen dostları ve akrabaları ile görüşürdü. Orası, herkesi kucaklayan genel bir alandı.⁵⁵ Tanrılar daha sonra korunaklı sarayda mükellef bir sofraya otururdu; şarap ve sert içkiler onları hemen mutlu ve tasasız, keyifli kıları. Kaygı ve kederler yok olurdu. Ve görüşmenin atmosferi, daha ciddi meseleleri konuşmak için uygun hale gelirdi.

Onlar dillerini(gönüllü ve çabuk) ziyafet için ayarladı[ve oturdu]; ekme yediler (ve) içtiler(?) [şarap]. Onlar hoş oldular ve içki korkularını dağıttı; (bu nedenle) onlar sert içkiden içtikçe eğlence olsun diye şarkı söylediler. Son derece kaygısız idiler, kalpleri adeta göklere çıkmıştı; önderleri Marduk uğruna kadere razı geldiler.⁵⁶

Betimlemeler psikolojik bakımdan oldukça ilginç. Burada, Mezopotamya mitolojisinin de sık sık görüldüğü gibi önemli kararlar tanrılar sarhoşken alınıyor. İkel Sümerlerin dünya işleri ile ilgili zahmetli hayatlarında şarap ve bira, her günkü tekdüze ve özenli hayatlarının getirdiği sıkıcı atmosferden kurtulmak için bariz bir şekilde gerekliydi. Bu yöntem orijinal bir bakış açısı ve de orijinal bir buluştu.⁵⁷

Meclisin liderliği hak edilerek alınırdı. Öyle görünüyor ki bu hak cennet tanrısı ve 'tanrıların babası' An'a aitti. Fakat onunla ya da tek başına, fırtına tanrısı [god of the storm] Enlil de liderlik makamında görünürdü. Üzerinde fikir yürütülecek meseleyi genellikle An veya Enlil ortaya atardı. Elimizdeki kanıtlar konu hakkında tam bir karar vermemize imkan tanımaz ancak şunu varsayabiliriz ki takip eden tartışma, büyük oranda sözde ilü rabîutum('büyük tanrılar' veya belki de daha iyisi, 'kıdemli tanrılar')un elinde olur. Bu tanrıların sayısının elli olduğu söylenir.⁵⁸ Bu müzakerede ağırlığını koyan fikirlerin esas değerleri;

55 *Enûma eliş* Tablet III 130-32. Bkz. örn., R. Labat, *Le Poème babylonien de la création* (Paris, 1935), Ai Heidel, *The Babylonian Genesis* (Chicago, 1942). Ayrıca Langdon tarafından çevrilen eski İngilizce metin ile kıyaslayınız, *The Babylonian Epic of Creation* (Oxford, 1923).

56 *Enûma eliş* Tablet III 133-38. Dn. 47'teki litaratüre bkz. Biz pasajı Heidel'in çevirisinden alıntıldık.

57 *Tanrılar meclisindeki oturumun açılışı yerine geçen ziyafet, Homeros zamanında (Homeric times) başlayan her Yunan Boulē oturumu ile karşılaştırılabilir* (bkz. Glotz, *The Greek City and Its Institutions* [New York, 1930], p. 47). Profesör Cameron'un dikkatimizi çektiği daha çarpıcı bir benzerlik ise Herodot tarafından i. 133'te betimlenen bu meclisin Pers gelenek ve göreneklerine göre dekore edilmiş olmasıdır. Ayrıca bkz. Germen benzerliklerinin (Tacitus *Germ.* 22) aktarıldığı makale, "Mahlzeit und Trinkgelage." § 6 in O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* (2d ed.; Leipzig, 1929), II, 30.

58 *Puhrum'un olağan üyeleri dışında zaten Enlil ve Ninlil destanında geçen ve göze çarpan iki grup var; ilü-rabîutum ve ilü şimûti veya muşimmu şimûti*, (Barton, MBI No. 4 ii 13-14; Chiera, SEM 77 ii5'-6'; Pinches in *JRAS*, 1919, pp. 190 f. Rev. 1-2), "dingir gal – gal ninnu – ne – ne dingir nam – tar – ra imin – na – ne – ne," "elli kıdemli tanrının hepsi ve kaderi belirleyen yedi tanrı." *Enûma eliş*, onlardan Tablet III 130'da bahsediyor: *ilâni rabûti ka – li – šu – nu mu – šim – mu šimati*, "kıdemli tanrıların hepsi, kaderin belirleyicileri," ve tekrar Tablet IV 80'de: *ilü rabûti ha – am – šat – su – nu u – ši – bu – ma ilüšimâti sibitti – šu – nu a – na* ["Marduk şimûti] *uk – tin – nu*, "Elli kıdemli tanrı yerlerine oturdu ve kaderin yedi tanrısı Marduk için kaderi belirledi." Tablet III'de betimlenen meclisin toplantı çağrısı, Marduk'a kaderin belirleyicisi olma kudretini vermek gibi sarıh bir amaçla yapıldı ki onun sözleri belirleyici ve kesindir. "Kıdemli tanrılar" ve "kaderi belirleyen yedi tanrı"nın karşılıklı ilişkileri hakkında oldukça az kanıtımız var. Sadece alıntı metinlerin dili, onların ayrı ve paralel gruplar olduğunu gösteriyor. Yine de kaderi belirleyen bu yedi tanrının "kıdemli tanrılar"ın içinde bir taraf olması –bize göre daha büyük bir olasılıkla- müm-

'aklı, engin anlayışı ve bilgi birikimini göstermek ve de bilgelik'ti.⁵⁹ Bunlar saygı duyulan özelliklerdi. Diğerlerinin sözlerini dinleyebilme yeteneğini haiz olmak ise kıymetli bir meziyetti.⁶⁰ Bu tarz genel görüşmeler yoluyla –Babillilerin ifadesiyle 'birbirlerine soruyorlar'⁶¹ – konular açıklığa kavuşturulmuş oluyordu ve birçok tanrının görüşlerini dile getirmek veya muhalefet etmek için fırsatı vardı. Sonradan pişman olunan görüşlerin desteklendiği de zaman zaman olurdu. İnsanoğlunu sel felaketiyle yok etmeyi öneren bir teklifi destekleyen Ishtar, aldığı kararın sonuçlarını görünce böyle bir pişmanlık yaşadı:

Ishtar, doğum sancısı çeken bir kadın gibi feryat eder, tanrıların hoş sesli hanımefendisi yüksek sesle bağırır: Doğrusu vaktiyle dünyaya döndüm, çünkü ben, bizzat kendim, tanrılar meclisindeyim. Fena bir öğüt verdim! Nasıl tanrılar meclisinin bir üyesi olabilirim ki? Böylesine kötü öğüt vermek, kendi insanlarımızı yok etmek için savaş kararı almak da ne demek? Ben ki tek başıma insanlığa yaşam veririm. Şimdi onlar, adeta balık yumurtaları gibi bütün denizi kaplar!⁶²

Yedi güçlü tanrının meydana getirdiği bir grup, 'kadere karar veren yedi tanrı' –yani bu tanrıların sözleri belirleyici- öyle görünüyor ki bu şekilde kararlaştırılan –oylama çok daha sonra ortaya çıkan bir uygulama- son söz⁶³, son anlaşma, An ve Enlil tarafından anons

kün.

"Kaderi belirleyen yedi tanrı"nın fonksiyonu aslında kendi adından çıkarılabilir. Kavramların altında yatan düşünce açık; *Enûma eliş*, (karş., dn. 40), Tablet IV. Onlar "le verbe créature" ve "dileği yerine gelmek[wish come true]" gibi fikirlere ait. "Kaderi belirleyebilen" tanrı gücü, sihrisel ve mutlak otoriteyi elinde tutar, evrendeki her şey üzerinde onun ol dediği şey anında oluverir. Tabiri caizse onun buyruğu otomatik olarak kendini yerine getirir (tevacuk eder). Tanrılar, ağızından çıkan her sözcüğün anında oluvereceği bu kudreti Marduk'a tanıdıkları zaman onu şu şekilde –"deneySEL yöntemlerin" erken bir örneği- test ettiler; bir giyim eşyası getirdiler ve Marduk onun helak olması için emretti ve oldu, bunun üzerine tekrar sağlam ve tek parça halinde var olmasını emretti ve o da oldu.

Bu efsanevi kavramları "politik" terimlere çevirirken "kadere karar veren" yedi tanrının içinde kimin sözünün "otoriter" veya "belirleyici" olduğunu belirtmek zorundayız.

"Kıdemli" tanrılar ile *Asur ticaret kolonilerinin kârum*'undaki "kıdemliler" (*rabiâtum*) hiç şüphesiz karşılaştırılmalı. Anlaşılan o ki yedi tanrı kararlarını alırken bu yedi kişilik grup içinde birbirlerinin mevkidaşı konumundaydılar. Eisser'in gösterdiği üzere (bkz. yukarıda, dn. 12), dökümanlar onaylanırsa *kârum*'u temsil edebilir.

59 *Karş. RA, XXII, (1925), 169-77, rev. 33 f.: yukarıda, dn. 22'deki alıntı.*

60 *KAR No. 80 (karş. the duplicate BM 78242 published by Langdon in RA, XXVI, 39-42) Shamash diyor ki (obv. 21): ina puhur ilâ rabûti (DINGIR – MES GAL – MES) ši – ma – [a]t qî – bi – su*, "Kıdemli tanrıların meclisinde onun sözleri dinlendi"; aynı zamanda Kral'a dikkat ediniz BMS, No. 19, nerede bir adam dua etse: *ina puhri lu še – mat qî – bi – ti*, "Bırakın benim sözlerim mecliste dinlensin."

61 *Terimler: šitâlum*, "bir diğerine sormak" (karş. Meissner and Rost in BA III 331, Bu 88-5-12, 78 viii 12': *ina Ub – šu – 'ukkin – na – ki' ki – sal puhur ilâni* (DINGIR-MES) *šu – bat ši – tul – ti*, "Ubshuukinna'da, tanrılar meclisinin sarayında, görüşme yerinde" ve Agushaia şii, *VAS, X, 214 rev. i 14: ip – ta – ah – ru iš – ta – lu*, "onlar toplandı ve görüştü"), ve *šutauum*, "bir diğeriyile görüşmek" (ör., King, BMS 1 obv. 15 *izzazâ* (GUB-BU) *pu – hur – šu – nu uš – ta – mu – ú ina – šapli* (KI-TA)- *ka*, "Onlar meclisler(inde) yerlerini aldı ve senin altında görüştüler"). An, Enlil ve Shamash arasında geçen görüşmenin yalın bir anlatımı Gilgamiş Destanının Hitit versiyonunda muhafaza edilmiş; bkz. Friedrich in ZA (N.F.), v, 16-19.

62 *Gilgamiş Destanı. Tablet XI 116. Biz Leonard'ın çevirisini aktardık (Gilgamesh, Epic of Old Babylonia, a Rendering in free Rhythms, by Ellery Leonard [New York, 1934], pp. 64-65).*

63 *Bkz. yukarıda dn. 10.*

edildi: Karar, tanrılar meclisinin sözleri, An ve Enlil'in komutası altındadır.⁶⁴ Meclisin kararlarını icra etme görevi Enlil'e ait görünüyor.⁶⁵

Bu ilahi meclisin fonksiyonlarının bir parçası **böyle** adli işlerdi. Burada, bir kitabeyi tahrip eden bir adamın suçu ele alındı. Kendisine ithafen kitabe dikilen tanrısal varlık, o adama karşı söz söyler ve 'onun davasını kötü yapar'⁶⁶. Buradaki cümle bütün insanlık için sadece bir kere geçti çünkü onların çıkardığı daimi ses, kutsal kulaklar için son derece rahatsız ediciydi.⁶⁷ Gençliğinde Enlil, genç Ninlil'in ırzına geçtiği için 'elli kıdemli tanrı ve kadere karar veren yedi tanrı' tarafından sürgüne gönderildiğinde Enlil'e karşı bir başka *cause célèbre*^{68*} daha vardı.⁶⁹ Fakat kutsal meclisin mahkeme işlerini aşan bu tarz fonksiyonları içinde bizim en **çok** dikkatimizi çekenlerden biri şudur: Meclis, krallığı onaylayan bir otoritedir. Biz bir defasında büyük tehlikenin kapıda olduğunu söyledik: Ti'āmat, kadim sular ve onun barındırdığı canavarlar tanrılara karşı savaş planı içindeler. Tanrılar bunu öğrendi: Öfkeli, entrika çeviriyorlar, ne gece ne de gündüz dinleniyorlar; mücadeleye başlamışlar, burunlarından soluyorlar, öfkelerinden aslanlar gibi kudurmuşlar; bir meclis oluşturmuşlar ve mücadelenin planını yapıyorlar. Her şeye öncülük eden Ana Hubur (ayrıca) karşı konulamaz silahlar edinmiş, keskin dişli ve acıması olmayan canavar bir yılan bulmuş; canavarların vücutlarını kan için zehirle kaplamış. Acımasız ejderhalar kuşanmış dehşetle, onları şerefle taçlandırmış ve adeta tanrılar gibi yapmış, böylece onları etrafa dehşet saçan şeyler olarak görmüş ve bu yüzden onların vücutları şahlanacak ve göğüsleri geri dönmeyecek.⁷⁰

Sonunda, bu olağanüstü durumda genç Marduk, tanrıların davasını desteklemek için **gönüllü olarak ortaya çıktı**. Fakat mutlak bir otorite istedi: Eğer sizin savunucunuz olursam, Ti'āmat'ın hakkından gelir ve sizin hayatınızı kurtarırsam; bir meclis toplanır ve benim üstün konumumu beyan eder. Ubshuukkinna'daki makamınız memnuniyetle korunur ve bırakın ben ağzımı açtığım zaman (güce sahip olmak) kaderi belirleyeyim hatta sizinkini bile, (böylece) ben neyin çerçevesini belirlersem o tadil edilemez (ve) benim dudaklarımdan dökülen emirler geri dönemez (hükümsüz kalamaz), değiştirilemez.⁷¹

64 Chiera, *STVC* 25 obv. 18-19 (see below, p. 00), also *HGT* 1 iv 9-10: di – til – la inim pu úh – ru – [um dıngir – re – ne – ka] du₁₁ – du₁₁ – ga An ^dEn [- lál – lá – ka – ta] .

65 *In the Lamentation over the Destruction of Ur* ('A.S.' No. 12), II. 171 ff., o, ayrıntılı felaket emrini veren Enlil'dir.

66 Meisser and Rost in *BA III* 331, Bu 88-5-12, 78 vii 12' ff. (karş. Luvkenbill, *AR II* § 658): ina Ub – šu – ukkin – na – ki' ki – sal pu – hur ilani (DINGIR-MES) šu – bat ši – tul – ti a – mat – su li – lam – min₄ – ma u₄ – mu ište – en la – bař – su liq – bi, 'Belki o (yani Marduk), Ubshuukkinna'da, tanrılar meclisinin sarayında, müzakere alanında, davasını kötü yapar; belki tam bir gün yaşamamasını emredebilir.'

67 *Ea ve Atar-hasis hikayesiyle bağlantılı* (CT, XV, 49, iii 4 ff. Ve 37 ff.). Bkz: Sidney Smith'in restore metni, *RA*, XXII (1935), 67 f. Paralel bir Sümer hikayesi, *HGT* No. 1. Bkz: *The Sumerian King List*, p. 39, n. 113.

68 * Herkesin ilgilendiği, gündemi meşgul eden, büyük yankı uyandıran olay/dava.

69 Enlil ve Ninlil miti için bkz: Barton, *MBI*, No. 4; Chiera, *SEM* 77, and Pinches in *JRAS*, 1919, PP. 190 F. Şunu belirtelim ki ukkin/puhurum sözcüğü açık bir şekilde kullanılmamış.

70 *Enūma eliš*, *Tablet II* 16-26.

71 A.g.e., *Tablet II* 123-129. *Heidel*, *The Babylonian Genesis*, p. 27, translates, following a suggestion by Delitzsch, I. 127, ip – šu pi – ia ki – ma ka – tu – nu – ma ši – ma – tam lu – šim – ma, yani aşağı yukarı "Senin

Böylece çağrı meclise ulaştı, tanrılar Ubshuukkinna'da toplandı, ve orada mevcut durumun ihtiyaçları üzerine görüşme yaptılar, Marduk'a üstün yetkiyi verdiler: Sen, kıdemli tanrılar üzerinde ağırlığı olan, senin statün üstün, **senin yönetimin** Anu (gibi). Bugünden itibaren onun emirleri değiştirilemez; çoğaltılamaz da azaltılamaz da –bu ancak onun gücüyle olabilir. Sen ne buyurursan doğru olacaktır, senin sözlerin değersiz olamaz; hiçbir tanrı, senin hakkının ötesine geçip haddini aşamaz.⁷²

Onlar Marduk'u alkışlarla kral ilan etti ve sadakat nişanları eşliğinde yetkilendirdi: Bayram ettiler ve Marduk'a biat ettiler, (şöyle diyorlardı:) 'Kral Marduk!' ona kraliyet esasını, tahtı ve *palû*'yu bahsettiler: Ona düşmana olanca gücüyle saldırması için eşsiz bir silah verdiler. Şöyle diyorlardı: Git ve Ti'āmat'ın canını al. Belki rüzgarlar onun kanını mekanımızın önüne kadar getirir.⁷³ Daha sonra Marduk sahip olduğu silahlarla savaş alanında Ti'āmat'a karşı tanrılara yol açtı.⁷⁴

Meclis, krallığın bahsettiği bir otoritedir, aynı zamanda bunu geri alabilir. **Sümerler, krallığı şöyle addederlerdi: Bala**, yükümlü herkes tarafından belirli süreliğine⁷⁵ yapılması gereken bir iş. Benzer bir şekilde krallık belli bir süreliğine bir şehre ve onun tanrısına verilebilirdi; daha sonra başka bir şehre ve tanrıya transfer edilebilirdi. Bir örnek vermek gerekirse, Inanna'nın iki şehri, Kish ve Akkad zamanında bütün Mezopotamya'da 'Inanna

yerine ben, ağzımdan dökülen sözlerle kaderini belirleyebilir miyim?" Her ne kadar mümkün olabilirse de bu tercüme başarısız görünüyor. Tanrılar "kaderlerini belirlemeye" Marduk istediği gücü elde ettikten çok sonraları dahi devam etti. Şu nedenle ihtimal dışı ki onun gücü diğerlerine karşı geçersiz olmalıydı. Bu nedenle çeviriyi olması gerektiği gibi "-e rağmen", "-e doğru gibi" şeklinde, *kāma*'ya uygun bir şekilde, daha çok *kāma*'nin genellikle taşıdığı anlama göre muhafaza ettik.

72 A.g.e., *Tablet IV* 3-10, 13-16.

73 A.g.e., *Tablet IV* 28-32. *Heidel*'in çevirisinden bir pasaj alıntılıdır (*The Babylonian Genesis*, p. 27).

74 *Enūma eliš*'in Marduk'un nasıl kral olduğuna ilişkin yaptığı açıklama, Mezopotamya krallığının erken yapısına ve kökenine ışık tutması bakımından en önemli doküman. Bu bize kralın ilk olarak bir savaş önderi olduğunu, genel meclis tarafından acil durumlarda bir lider etrafında birlik oluşturmayı sağlamak amacıyla seçildiğini gösterir. Sonraki maddelerde bunun detayını vermeyi umuyoruz.

75 *Bala* sözcüğü "hizmet süresi" anlamına geliyor. Bal fiilinin nomen astionis'i "dönme[to turn]", temel anlamıyla "dönmüş olmak" gibi görünüyor. Semasiyolojik gelişmelere göre Deimel, *SL* 9:1, yerinde bir yaklaşımla bunu Latince turnus ile karşılaştırır. Ayrıca kraliyet hizmetlerinde kullanılmış, tapınak daireleri için de geçerli: guda, bappir ("bira imalatçısı"), nedu ("hademe"), kisalluh ("saray çöpçüsü"), buršuma ("ihtiyar heyeti"), vb. terimler var. Böyle bir hizmet yıl boyunca sırasıyla çeşitli bireyler tarafından her unvan sahibi olma durumu belirli bir periyod (*bala*) sürecek şekilde yapıldı. Yılın spesifik bir periyodunda (*bala*) spesifik bir görev seçilme hakkı veraset yoluyla intikal eder ve satış kanalıyla -açık artırma- bir başkasına aktarılabilir. Miras kalan görevler *bala gub – ba* şeklinde adlandırılırdı. Örneğin *bala gub – ba N-a* (k), "N.'nin başarılı olduğu hizmetler ('N.'nin uhdesinde tuttuğu)," tezat olarak ise, *kū – ta – sa_N – a(k)*, yani *N.'nin parayla satın aldığı hizmetler. Karşılaştırma için bkz: PBS*, VII, 2, No. 182. Şu, sözcüğün kullanımı için bir örnek teşkil edebilir: *bala é⁴Ig – alim – ka itu 6 – am Ur – lamma dumu Lugal – ušum – gal – ke₄ í – dab*, "(Tanrı) İgalima tapınağındaki (-nın) hizmetin altı aylık periyodu babası Lugalushumgal'a dayanan oğul Uralma tarafından yerine getirilir" (RTC 288:2-3; takip eden satırlarda geçen iki, dört ve on iki aylık *bala*'yı karşılaştırınız ve ayrıca bkz: ITT III 6575 ve ITT II 1010 + V 6848). *Bala*'nın taşıyıcısı *lú bala* olarak belirtilmiştir, yani "*bala* adamı," HGT 147:14'te *be – el pa – ar – ši*, "makam sahibi" diye tercüme edilmiş. Sümer kökenli bir sözcük olan *palû*, Akadca'da "kraliyet hizmet süresi" anlamına hasredildi. Eski Asur saray yazıtlarına göre bu süre bir yıldır, *palû* orada "krallık yılı" anlamına gelir. Bununla birlikte Babil'de kralın görev süresi, hizmet ettiği süre devam edecek şekilde tasarlanmıştı, bunun sonucu olarak Babil'de *palû* "saltanat" anlamına gelir.

zamanı (*bala*)' olarak tutulurdu.⁷⁶

Bala saltanatı sona erdiğinde, Ur'un çöküşünden ve dağılmasından bahseden bir grup metinde daha açık bir şekilde görülebileceği gibi, kararlaştırılan otorite meclistir. Meşhur Üçüncü Hanedanlık döneminde Ur, **bütün güney Mezopotamya'ya hükmetti**. Saltanatlarına barbar saldırıları sonucunda istilacı Elamlılar (Elamites) tarafından trajik bir şekilde son verildi. Ne var ki şehri yerle bir ettiler. Bu yıkımdan bahseden metinler arasında, ilk olarak Ur tanrısı Nanna'nın olanları babası Enlil'e yakındığından bahseden bir tanesini alıntılatabiliriz. Ne var ki onun yakınmaları sadece soğuk bir yanıt ile karşılık bulur: Enlil onunla ilgilenen oğlu *Sîn*'i yanıtladı. "Terk edilmiş şehir, onun kalbi, hıçkırarak ağlıyor, [için için] su döküyor^{77*}; gün hıçkırıklar içinde. (Fakat) Nanna kendi 'alçakgönüllülüğüyle' [sen kabul ettin(?) 'Varsın olsun!'] Hükme göre, tanrılar meclisinin ifadesine göre, An ve Enlil'in yönetimine göre [...],[geçmişte kalan] Ur krallığı yok oldu gitti. Geçmiş zamandan beri, ülkenin kurulduğu zamanlarda [...] krallık dönemi [daimi olarak değişti]; onun (yani Ur'un) krallığı[na gelince]; [onun] dönemi [başka bir zamana doğru (şimdi) değişmiş].⁷⁸

Her ne kadar burada alıntılanan metin hatırı sayılır bir hasara uğramış ise de, ondan çıkarılan Ur'un çöküş izlenimi dikkat çekiyor. Rastlantı eseri ilgili bölüm oldukça açık: Ur'un –ve Nanna'nın- kraliyet çağının çöküşü olağandı; ve tanrılar meclisinin kararı ile uygun modayı beraberinde getirdi.

Ur'un çöküşü, bölgenin dönemine göre normal bir son oldu. Benzer görünüşe göre tanrılar tarafından peşin hüküm ile karar verilmiş; altında yatan asıl neden ise şuradaki

76 *Sarru – kên* (DU) *šar A – ga – dē^{ki} ina – palē^d Iš – tar i – lam – ma*, "Akkad kralı Sargon Ishtar *palū*'sunda ortaya çıktı" (L. W. King, *Chronicles concerning Early Babylonian Kings*, II [London, 1907], 113, obv. 1 [karş. p. 3, obv. 1]). Enlil *palū*'su bir kehanet metninde geçiyor, *CT*, Vol. XXVII Pl. 22 10, *palē^d En – līl šanāti* (MU-MES) *šarri kēni* (GI-NA) *ina māti ū – šab – šā tarbāšu šā irrapiš*, "Enlil *palū*'su. Gerçek bir kral yılında o, yeryüzünde olmaya neden olacak; bu cemaat kat kat büyüyecek." Nergal *palū*'su, kehanet metninde daha sık geçen cehennem tanrısı; tiranlığın sinonimi, başkaldıran düşman ve kötü olan her şey. Bkz. örn., *CT*, Vol. XX, Pl. 31-33, 1. 78; *a.g.e.*, Pl. 34, iv 18; *CT*, Vol. XXVII, Pl. 9 1. 27, pl. 10, 1. 22, etc.

77 * *Ing*. 'to wee'.

78 *Chiera*, *STVC 25 obv. 14-rev. 23. Pasajda geçenler*: ¹⁴*dEn – līl – le dumu – ni^dSū. en – ra mu – un – [na – ni – ib – gi₄ – gi₄]* ¹⁵*urū – lī – lā ša – bi a – nir – ra ir(!?) – [gig ī – še_s – še_s]* ¹⁶*šā – bi – a a – nir – ra u₄ mi – ni – [ib – zal – zal – en]* ^{17a}*Nanna¹sub¹ nī – za hé – me – b [i....]* ¹⁸*dī – til – la inim pu – ūh – ru – um d[ingir – re – ne – ka]* ¹⁹*du₁₁ – du₁₁ – ga An^dEn – līl – lā – ka – ta¹ [...]* ²⁰*Ur^{ki} – ma nam – [ugal – bi .... ba – an – tūm]* ²¹*u₄ – ul kalam ki – gar – ra – ta [...]* ²²*bala nam – lugul – la [šu bala ba – an – ak – ak]* ²³*nam – lugal – bi bala – [bi bala kūr – ra šu bala ba – an – ak]* . 1. 17'deki üçüncü simge *sub* olacak gibi görünüyor (KA + KU. *su – ub diye yorumlandığı için, bkz. Deimel, SL 33:6, muhtemelen su₁₁ + ub diye okunacak*). *Tekrarlanan sub, sub – sub, Akadca'ya šu – kin – nu* "proskynesis" diye tercüme edilmiş (Deimel, *loc. cit.*) ve bu veya benzer bir anlam ikilenmeyen sözcük için de kabul edilebilir. Onun bizim cümlelerimizdeki kullanımı, Küçük Asya'daki Eski Asur metinlerinde bir mahkemenin yargı yetkisini ileri sürmede kullanılan teknik bir terimi, *šukēnum*'u hatırlatıyor. Muhtemel görünüyor ki davası tanrılar meclisi tarafından görülen Nanna, ilk defa resmen bu mahkemenin yargı yetkisini kabul etti. Şimdi Enlil ona şunu hatırlatır ki meclisin açıkladığı "Varsın olsun!" hükmüne riayet etmek ona bağlı. "Varsın olsun [Let it be]" terimi için bkz: *Lamentation over the Destruction of Ur*, quoted below, p. 172. Bizim restorasyonumuz (II. 22-23) ile şu anlatım biçimini kıyaslayalım, *PBS*, X, 2, No. 15, obv. 21: *é – zi – da bala – bi bala – kūr – ra šu – bal – ak – a – bi*, "farklı bir terim haline getirilmiş erdemli tapınak terimi."

ağıtta geçiyor: *BE*, XXXI, 3. Bununla birlikte en canlı ifade, uzun *Ur'un Çöküşü Üzerine Ağıt (Lamentation over the Destruction of Ur)*'ta geçer. Bu ağıt felaketten yalnızca birkaç kuşak sonra meydana gelmiştir.⁷⁹ Orada, dördüncü bölümün sonuna doğru, bütünüyle tanrılar meclisinin kararlarından ve meclisin şahit olduğu Ningal'ın aşırı tutkulu savunmasından, kaderine terk edilmiş şehir için Nanna'nın eşlik ettiği merhamet dilemelerinden şunu aldık:⁸⁰ Bir sonraki meclise doğru, insanların hala toprağın üzerinde durduğu yerde, Anunnaki tanrılarını bağlayıcı sözler verdikten sonra hala yerlerinde duruyordu,⁸¹ gerçekten ayaklarımı sürüledim mi, gerçekten kollarımı uzattım mı? Gerçekten An'ın huzurunda gözyaşı döktüm; gerçekten kendim, Enlil'in huzurunda yas tuttum. Doğrusu onlara 'Benim şehrim yerle bir edilmeyebilir mi!' dedim; 'Ur yok edilmeyebilir mi!' dedim; 'Onun halkı öldürülmeyebilir mi!' dedim gerçekten. Fakat An, bu sözlere asla temayülü olmadığı halde; Enlil, 'O yalvarıyor, bırak öyle olsun' dediği halde asla kalbimi yatıştırmadı. Şehrimin yok edilmesinde onlar gerçekten görev aldı; Ur'un yok edilmesinde onlar gerçekten görev aldı; bu demektir ki insanlar öldürüldü, gerçekten onların takdirıyla.

Burada kuşkusuz meclisin, krallığın aldığı kararları kabul etmede olduğu gibi hükümsüz kılmaya da gücü yeter.

SONUÇ

Bir şeyleri kanıtlama yeteneği korunmuş materyallerimiz gösteriyor ki tarih öncesi (prehistoric) Mezopotamya politik olarak demokratik bir yapıda organize olmuştu fakat tarihi (historic) Mezopotamya otokratik bir yapı arz ediyordu. Sahip olduğumuz deliller, normal kamu işlerinin ihtiyar heyeti eliyle görüldüğü yönetim biçimlerini işaret ediyor fakat nihai egemenlik topluluğun bütün üyelerini –veya, daha iyi bir ihtimalle, özgür ve yetişkin bütün erkekleri- kapsayan genel bir mecliste bulunuyordu. Bu meclis topluluk içindeki çatışmadan doğan bir düzendi. Savaş ve barış kararı gibi görece önemli meseleleri çözdü, çözebildi, ihtiyaç duyulduğunda, özellikle bir savaş durumunda, üstün otoriteyi krallığa, üyelerinden birine, belirli bir süreliğine devretti.

Buna benzer bir hükümet şekli, eklenmiş olabilir, asla benzersiz değil ancak başka yerlerdekilere fazlasıyla benzer olabilir. Özellikle W. J. Shepard tarafından özetlenen iki erken Avrupa materyaline dikkat çekebiliriz:⁸²

79 *Kramer, Lamentation over the Destruction of Ur* ("A.S.," No. 12 [Chicago, 1940]). Yazıldığı tarih ve tarihi arka planı bakımından şiirin yapısı için şuradaki çalışmamı inceleyin, *AJSL*, LVII (1941), 219-24.

80 *Kramer, Lamentation over the Destruction of Ur*, p. 32, II. 152-64. Bizim çevirimiz, II. 152-53 hariç, onun çevirisinden (*a.g.e.*, p. 33) sadece küçük farklarla ayrılıyor. I. 152'de *puhrum* belirleyici *ki* değildir, şöyle okumalıyız; *ki sag ki – a ba – da – gál – la. Sag*, "insanlar," "bir kişinin akrabaları,"s "bir ailenin üyeleri," karşı. *sag = nišē*, Howardy, *Clavis cuneorum* 129:34, ve *ki – sag – gál – la = ašar emūti ve ašar kimāti*, *a.g.e.*, 451: 75-76.

81 *Öyle görünüyor ki bu ifade meclis üyelerinin mecliste aldıkları bir kararla kendilerini baki kılmak için vatte buldukları –söz verdikleri- anlamına geliyor.*

82 *Encyclopaedia of the Social Sciences*, IX, 355, ve VII, 11. Ayrıca kıyaslayınız, O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* (2d ed.; Leipzig, 1917-29) article "König" § 14: 1-3 (I, 620-21) and article "Volksversammlung" (II, 609-11). Büyük ölçüde benzer modeller aynı zamanda antik Yunan'da da bulundu ki bunlar özellikle Homeros çağında geçerli olan kurumlardır (bkz: Glotz, *The Greek City and Its Ins-*

Batı’nın bütün ikel halkları arasında, sosyal kontrol gücünün kabile şefleri veya kralla ve daha güçsüz kabile şeflerinin oluşturduğu bir konseyle paylaşıldığı bazı popüler meclis türleri görülmektedir.

Ayrıca, daha çarpıcı bir şekilde:

Batı Avrupa’yı istila eden ikel Cermen kabilelerinin önemli politik yapıları bir folk-moot^{83*} veya bir ordu besleyen bütün yetişkin erkeklerin oluşturduğu bir cemaat; bir ihtiyar heyeti; savaş zamanında ise savaş liderliği veya kabile reisliği idi. Bütün önemli sorunlar, savaşa ve barışa karar vermek gibi, folkmoot tarafından alınır. İhtiyar heyeti, folkmoot’a sunulacak meseleleri hazırlar ve görece küçük meseleleri karara bağlardı. Bu, ne yönetimin farklılaştığı ne de hukukun dini düşünüşten veya gelenek göreneklerden açıkça ayrıldığı **kaba bir demokrasi biçimiydi.**

Özellikle vurgulamak gerekir ki başka toplumlardaki benzer yapıların varlığı, burada ileri sürülen yeniden kurgulamanın^{84*} doğrulamasını yapan güçlü bir destektir ve Mezopotamya ile ilgili parçalar halindeki bilgilerin bir araya getirilip anlamlandırılmasında kayda değer bir destek olacağını vaat eder.

---

titutions [New York, 1930], Part I chap i, esp. pp. 39-57). Ve aynı şekilde antik İsrail’de de bulundu (bkz: A. Menes, Die vorexilischen Gesetze Israels [“Z.A.W.” Beihefte, No. 50 (Giessen, 1928)], pp. 21-23, and esp. The chapter “Der Staat und seine Organe,” pp. 88-96). Pek göze çarpmasa da Hitit devlet organizasyonu ile de kayda değer paralellikler bulundu (bkz: Hardy, “The Old Hittite Kingdom,” *AJSL*, LVIII [1941], 214-15).

83 * Erken İngiltere’de bir sancak altında bulunan bütün insanların oluşturduğu genel bir meclis.

84 * Reconstruction, geçmişte olduğu bilinen ya da tahmin edilen olay/olguların, eldeki veriler ışığında insan zihninde yeniden canlandırılması.